

TÜRKİYE VE AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ BAĞLAMINDA, GÜMRÜK BİRLİĞİ ANTLAŞMASININ EKSİKLİKLERİ VE GÜNCELLENME İHTİYACI¹

Osman KURTER²

Sümeyye ŞAHİN³

Öz

I. ve II. Dünya savaşları sonrasında Avrupa ülkelerinin milli kimlik bilinci artmış ve milliyetçi duyguları ön plana çıkmıştır. Avrupa coğrafyasına bağlı şekilde ekonomik örgütlenme düşüncesi önem kazanmış ve bu şekilde AB'nin kuruluş çalışmaları ortaya çıkmıştır. Türkiye, ekonomik örgüt şeklinde kurulan AB ile ilişkilerini başından beri her zaman canlı tutmak istemiştir. Nitekim üyelik başvuru sürecinde Türkiye ve AB arasında 1996 yılında Gümrük Birliği (GB) imzalanmıştır. Bu şekilde taraflar arasındaki ticareti kısıtlayıcı uygulamaların ortadan kaldırılması ve Türkiye'nin AB ekonomi sistemine uyumlanması amaçlanmıştır. GB antlaşması çok önemli bir sözleşme olsa da buradaki asıl amaç Türkiye'nin AB üyeliğine kabul edilmesidir. Ancak AB üyeliğinin gerçekleşmemesi, Türkiye'yi geçici olarak planlanan GB'nden kaynaklanan zorluklarla başa çıkılmaz bir noktaya getirmiştir. Türkiye'nin ekonomik çıkarlarını optimal seviyede koruyamayan bu antlaşma, üyelik yolunda geçirdiğimiz uzun yıllara dayanan inişli çıkışlı ilişkileri tamir edilemez kronik bir hale dönüştürmüştür. Bu araştırmanın ana amacı; AB ve Türkiye arasında yıllardır süren üyelik başvurusu kapsamında taraflar arasındaki en önemli adım olan GB'nin Türkiye'ye negatif etkilerini minimize etme ve güncelleme gerekliliği araştırmaktır. Yapılan çalışma sonunda güncel GB antlaşmasının Türkiye'nin çıkarlarına ters maddeler ihtiva ettiği görülmüş ve anlaşmanın güncellenmesinin kritik öneme haiz olduğu gözlemlenmiştir. Çalışma objektif olarak ele alınmış nesnel yaklaşımlı kaynak ve dokümanlarla desteklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Serbest Ticaret Anlaşmaları, Gümrük Birliği, Türkiye Ekonomisi.

TURKIYE AND THE EUROPEAN UNION RELATIONSHIP: DEFICIENCIES OF THE CUSTOMS UNION AGREEMENT AND THE NEED FOR UPDATING IT

Abstract

After World Wars I and II, the Europeanization of European countries increased, and the common European identity came to the fore. The idea of economic cooperation based on the geography of Europe gained importance and thus the establishment efforts of the EU emerged. Turkey has always wanted a strong relationship with the EU, which was established as an economic organization. While negotiating its full EU membership, the Customs Union (CU) agreement was signed as a temporary step between Turkey and the EU in 1996. In this way, the aim was to eliminate the practices restricting trade between the parties and to adapt Turkey to the EU economic system until its inclusion into the Union. Although the CU agreement is a significant process, the main purpose of this process was to transition Turkey as a member of the EU. The failure to become a member of the EU during this planned time frame has brought Turkey to its current situation where numerous difficulties arise from the temporarily planned CU. Not protecting Turkey's economic interests at an optimal level has turned the up-and-down relations on the path to the current irreparable chronic state. The main purpose of this research is to investigate the necessity of minimizing its negative effects and updating the CU, which is the most important step between the parties within the scope of the membership application that has been going on for so many years between the EU and Turkey. As a result of the study, it was discovered that the current GB agreement contained articles that were against Turkey's interests, and updating the agreement was very critical. The study was objectively handled and supported by objective-oriented sources and documents.

Keywords: European Union, Free Trade Agreements, Customs Union, Turkish Economy.

¹Bu makale, "Gümrük Birliklerinde Yaşanabilecek Engeller: Türkiye'nin AB Serbest Ticareti Kapsamında Yaşadığı Zorluklar" isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

²Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi, İİBF, osmankurter@karabuk.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7581-1316

³Karabük Üniversitesi, İİBF, ssascc@hotmail.com, ORCID: 0009-0007-09149628

Bu Yayına Atıfta Bulunmak İçin: Kurter, O. ve Şahin, S. (2024), Türkiye ve Avrupa Birliği ilişkileri bağlamında, Gümrük Birliği Antlaşmasının eksiklikleri ve güncellenme ihtiyacı. *Karabük Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 4(2), 145-160.

GİRİŞ

İnsanlık tarihi boyunca dünya üzerinde yaşanan savaşlar sonucunda ülkeler milli güçlerini ortaya çıkarmış sınırlarını şekillendirmiş ve verdikleri mücadelelere bağlı olarak dünya düzeninin gelişmesinde etkili olmuşlardır. Özellikle teknolojik gelişmelerin de katısıyla son dönemlerde uluslararası düzen her dönemden daha da fazla ilerleyerek yeni bir gelişmişlik boyutuna ulaşmıştır. II. Dünya Savaşı sonrasında yaşanan siyasi ve sosyal zorluklar, savaşın verdiği ağır ekonomik külfet, devletlerin tekrar bir savaş sürecinin oluşmasını önlemek amacıyla barış ortamı yaratma düşüncesi Avrupa ülkelerini birbirlerine yakınlaştırmış, bu durum 'Avrupalılık' bilincinin güçlenmesine olanak sağlamıştır. Akabinde Avrupalı ülkeler kendi halklarının gelişmişlik düzeyini ve istikbalini iyileştirmeyi hedefleyip ortak ilkeler çerçevesinde milletlerin ekonomik ve refah seviyesini yükseltmeyi amaçlayan ekonomik bir çatı altında birleşmeyi istemiş ve uzun çabalar sonunda Avrupa Birliği'nin temellerini atmışlardır. AB'nin oluşturulmasındaki ana motivasyon öncelikli olarak ekonomik birliği sağlama olmakla birlikte, zamanla bu oluşum evrilerek siyasal bütünleşme şekline dönüşmüştür (Çalışkan, 2023). Bu amaçla 18 Nisan 1951 yılında Almanya, Fransa, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg arasında Paris Anlaşması imzalanmış ve Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) kurulmuştur. Savunma sanayinin hammaddesi olan kömür ve çeliğin üretimi, dağıtımı, pazarlaması gibi bütün aşamaları denetim altında tutularak üyeler arasında olası bir savaş riski ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır.

Söz konusu ülkeler 1957 yılında bu gelişmelere bağlı olarak Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (EUROTAM) ikili yapısını kurmuşlardır. Avrupa ülkelerinin bu başarılı girişimleriyle oluşturulan bu kuruluşların göstermiş oldukları ekonomik pazar büyümeleri ve başarılı genişleme politikaları Türkiye'nin dikkatini çekmiş ve birliğe katılma isteği uyandırmıştır. İlk olarak 1959 yılında AB'ye üyelik başvurusunda bulunan Türkiye'nin, günümüze kadar gelen inişli-çıkışlı üyelik süreci devam etmekte olduğundan bu süreç içinde farklı ilişkiler geliştirilmiştir. Bunlardan en önemlisi Türkiye Cumhuriyeti'nin Avrupa Gümrük Birliği'nin katılmasıdır. GB'ye geçiş yaptıktan sonra ilişkilerin nasıl ilerleyeceği aşamalı olarak planlanmış ve bu ülkenin AB üyeliği için gerekli olan ekonomik şartlara uyum sağlama süreci olarak düşünülmüştür. Haddi zatında GB'ne giriş AB üyeliğinin gerçekleşmesi açısından, üyeliğin verileceğinin göstergesi olarak kabul edilmiş bir geçiş sürecidir. Ne yazık ki süreç beklenildiği şekilde ilerlememiş, üyelik kriterleri zamanla değiştirilmiş ve Türkiye tam üyelik umutlarının suya düşebileceğini anlamıştır. GB, Türkiye'ye yansıyan ekonomik, siyasi ve politik birden fazla alanı etkilediği için, Türkiye için AB üyeliği kadar önem arz etmektedir.

Bu çalışmamızın ilk bölümünde AB ve Türkiye arasında kurulan GB çerçevesindeki ilgili literatüre taramasına yer verilmiştir. Sonraki bölümde AB ile ilişkilerimiz kapsamında GB'nin ana hatları incelenmiş ve akabinde Türkiye ekonomisine olan etkileri değerlendirilmiştir. Son olarak GB'nin eksik yönleri ve uygulamalarda ortaya çıkan zorluklar neticesinde GB'nin güncellenmesi ihtiyacı üzerinde durulmuştur.

LİTERATÜR TARAMASI

AB ve Türkiye ilişkilerinin uzun soluklu ve çok yönlü olmasından kaynaklı çok zengin bir alanyazına ulaşmamız mümkün olmuştur. Çalışmamızın bu bölümünde konumuzla ilgili birçok alanda araştırmalara ulaşılarak nesnel bir şekilde hazırlanmış, bilgi içeriğine sahip kaynaklar değerlendirilmiştir.

Hatıpl (2011), çalışmasında GB'nin Türkiye ekonomisi üzerinde oluşturduğu statik ve dinamik etkileri incelemiştir. Türkiye'nin GB'ye girmesinden sonra AB ile ikili ticaretinde ithalat artışının ihracat artışına göre daha hızlı yükseliş gösterdiğini, bu sebepten dolayı dış ticaret açığı yaşadığını gözlemlemiştir. Bu çalışmaya göre, AB açısından ticari ilişkileri ele alırsak, GB'nin AB ile Türkiye ticaretinde ticaret yaratıcı etki sağlarken, diğer ülkelerle AB ticaretine ise ticaret saptırıcı etki yaratmaktadır. Bu araştırma sonucuna göre, Türkiye'nin üyelik konusundaki tüm yükümlülüklerinin uygulanması isteniyorken, müktesebat gereği AB'nin karar alma mekanizmasında bulunmaması büyük bir problem teşkil etmektedir.

Kurter (2020), araştırmasında Türkiye'nin GB uygulamalarından kaynaklı yaşadığı sorunları ele almış ve GB'nin ticareti kısıtlayıcı yönlerinin neler olduğu üzerinde yoğunlaşmıştır. Araştırmacı, GB'nin önemli eksiklikleri olarak STA'ların tam olarak uygulanmaması, vize serbestisinin olmaması, kotaların konması ve ticareti önleyici teknik konuları ele almıştır. Bu çalışmaya göre, Türkiye-AB GB'nin güncellenmesi gereken birçok ögesi bulunsa da Türkiye ve AB ilişkilerinde önemli bir dönüm noktası olan GB'nin Türkiye ekonomisi üzerinde oldukça fazla pozitif etkisi bulunduğu altı çizilmiş mevcut antlaşmanın güncellenmesi üzerine çözüm önerilerinde bulunulmuştur.

Cengiz ve Kurtbağ (2015), yukarıdaki araştırmacılar gibi Türkiye'nin GB kapsamında uzun süredir yaşadığı sorunları bu antlaşmanın uygulayış ve yapısını ele almışlardır. Yaşanan sorunların ana sebebi olarak GB'nin ilk uygulamasından bu yana çok uzun bir süre geçmesine rağmen, hala ilk hali ve eksikleriyle birlikte hayatta olduğuna dikkat çekmişlerdir. Bu çalışmaya göre, Türkiye'nin GB'den dolayı yaşadığı zorlukların bulunmasına rağmen, henüz AB üyeliğinin gerçekleşmesine dair bir umudun olmamasının, Türkiye-AB ilişkilerini olumsuz yönde etkilediğini vurgulamıştır. Bu araştırmacılar, çözüm önerisi olarak bu konunun detaylı ve geniş kapsamlı bir analizinin yapılmasının ardından, hâlihazırda tatbik edilen GB'nin, diğer üye ülkeler arasındaki gibi uygulanabilir bir STA'ya dönüştürülmesini önermişlerdir.

Erhan ve Gürbüz (2013), çalışmaları kapsamında Türkiye ve AB ilişkilerini ele alırken, AB'nin diğer ülkeler ile olan ilişkilerini Türkiye açısından inceleyip karşılaştırmışlardır. Araştırmacılar, GB'nin Türkiye'yi zor durumda bırakan konularını analiz edip, bu sorunların ortadan kalkması için AB ile Türkiye'nin daha kapsamlı bir ekonomik yapılanmaya gitmelerini önermektedirler. Bu çalışmaya sonuç olarak, Türkiye'nin AB üyeliği konusunda yeni anlaşmalar imzalanıp aşamalı AB üyeliğine geçişi önerirken, konumuz olan güncel GB'nin tam teşekküllü bir STA'ya dönüştürülmesinin Türkiye için çok faydalı olmayacağını savunmuşlardır.

Köse (2022), AB üyeliği için ticaret uyum yasaları gereğince Türkiye'nin üçüncü ülkelerle imzaladığı STA'larından kaynaklanan sorunları ele almıştır. Bu araştırmacıya göre, sorunların ana sebebinin Türkiye'nin AB üyesi olmadığı için, tarafların STA politikalarının birbiriyle örtüşmemesi olarak savunulmaktadır. Bu durumun AB'yi fazla etkilemediği gözlemlenirken, ekonomik istatistiklerin Türkiye'nin aleyhine geliştiği vurgulanmaktadır. Bu çalışma, Kurter (2020) ve diğer araştırmacılar gibi, AB'nin üçüncü ülkelerle imzaladığı STA vasıtasıyla Türkiye pazarına kolay bir şekilde girebildiğini, lakin Türkiye'nin bu ülkelerle ayrı bir STA imzalama zorunluluğu yüzünden bu pazarlara erişim sıkıntısı çektiğini ve bu durumun Türk şirketlerinin rekabet koşullarını olumsuz etkilediğini vurgulamaktadır.

Aslan (2023), çalışmasında Türkiye ekonomisi üzerinde önemli ölçüde etkileri bulunan AB ticaret ilişkilerinin ülkenin GB'ye girmesinden sonra daha fazla ivme kazanmasına dikkat çekmiş, buna bağlı olarak Türkiye ve AB arasındaki dış ticaret ilişkilerinin statik ve dinamik etkilerini incelemiştir. Araştırmacı dış ticaret verilerine bağlı olarak statik etkilerin yarısının

Türkiye aleyhine geliştiği, diğer yarısının ise lehine veya nötr bir şekilde ilerlediğini belirtmiştir. Dinamik etkilerin ise tamamen Türkiye lehine işlediği belirtilmektedir. Bu araştırmanın sonuçlarına göre, GB'nin revize edilmek istenmesinin nedenini Türkiye'nin ekonomik gelirini daha fazla arttıracak potansiyeline sahip olduğundan kaynaklandığı belirtilmektedir.

AB İLE GÜMRÜK BİRLİĞİ'NE GİDEN YOL

Avrupa ülkeleri arasında AB veya benzeri bir birlik oluşturma fikri çok eskilerden beri farklı şekillerde ve farklı aktörler tarafından ortaya atılmıştır. Bu fikrin ideal, teori veya plan olarak var olmasına karşın, aksiyona dönüşmesi II. Dünya Savaşı'ndan sonra yaşanan savaş ve yıkımların sebebi olan milliyetçilik akımlarından uzaklaşması ve Avrupalı devletlerin bireysel milliyetçilik kimliklerinin ötesinde, 'Avrupalılık' kimliklerini ön plana çıkarmasıyla, Avrupa coğrafi sınırları çerçevesinde bir bütünleşme amacı doğrultusunda politikalar izlemeye başlanmıştır. İlk adım olarak kömür ve çelik hammaddesi alanında ekonomik birleşme yoluna giden Avrupalı devletlerden Almanya, İtalya, Hollanda, Belçika, Fransa ve Lüksemburg arasında, 1951 yılında Paris Anlaşması imzalanmış ve bunun akabinde Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) kurulmuştur. 1957 yılında, aynı ülkelerin katılımları ile kurulan birliğin genişletilmesi amacıyla Roma Anlaşması imzalanmış ve Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) kurulmuştur (Aslan, 2023). Birliğin yapılanması ve yeni gelişmeler neticesinde, topluluk aktif olarak gelişme ve büyüme göstermiştir. Bu süreçte Türkiye bu birliğin içinde yer almak ve Avrupalı ülkeler ile yakın temaslarda bulunmak istemiş ve bunun sonucunda, 1959 yılında birliğe üyelik başvurusunda bulunmuştur. Türkiye'nin topluluğun istediği kriterleri taşımadığı gerekçesiyle, bu ilk üyelik başvurusu askıya alınmıştır. Bu başvuru askıya alınsa da Türkiye ve AB arasındaki ilişkilerin sıcak tutulması amacıyla 1963 yılında ortaklık içerikli aynı zamanda taraflar arasındaki hukuki temelleri oluşturan Ankara Antlaşması imzalanmıştır (T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 2024). Ancak bu hususta Türkiye, ekonomik düzeyinin AET ile aynı seviyede olmamasından kaynaklı olarak üyelik kriterlerini tam anlamıyla taşıdığı söylenemez. Türkiye, AET kriterlerine göre ekonomik gelişmişlik düzeyinin altındadır. Bundan dolayı Ankara Antlaşması ile AET desteği verilerek ortaklığın desteklenmesi ve ülkenin aşamalı şekilde üyeliğe yakınlaştırılması hedeflenmiştir. Türkiye için bu topluluğa girmek ne denli önem teşkil ediyorsa, aynı şekilde topluluk açısından da Türkiye'yi stratejik konumundan dolayı kendi aralarına almaları kritik önem arz etmektedir (Dura, Atik ve Dumrul, 2015). Ankara Antlaşması ile taraflar arasındaki ilişkiler hazırlık, geçiş ve son dönem olarak programlanmış ve uzun bir zaman dilimini kapsayan süreç başlatılmıştır. Bu plana göre, topluluğun Türkiye'ye mali destekleri sağlanacak ve Türkiye ekonomisini güçlendirme çalışmaları yapılacaktır (Uysal, 2001).

Türkiye, hazırlık dönemi süresinin uzatılmasına istinaden geçiş dönemine geçme isteğini belirtmiş ve geçiş dönemi programlarının belirlenmesi için müzakereler yapıldıktan sonra, 1970 yılında geçiş dönemini başlatan Katma Protokol imzalanmıştır (Koçak, 2009). Bu şekilde Ankara Antlaşması çerçevesinde oluşturulan planlamaları, Katma Protokol yükümlülükleri tamamlamıştır. Katma Protokol uygulaması 22 yıl sürmüş uzun bir süreç olmakla birlikte, Türkiye'nin GB'ye girme düşünceleri bu süreçte gelişim göstermiştir. Öngörülen GB'nin yükümlülükleri ve kuralları detaylı olarak ele alınmıştır. Katma Protokol çerçevesinde GB kurulduğunda, sanayi mallarının serbest dolaşımına izin verilmesine bağlı olarak gümrük vergileri ve kısıtlamalarının kaldırılması hedeflenmekteydi (Tepeli ve Aydın, 2015). Bu plana göre taraflar arasındaki ticaret ilişkileri üzerindeki kısıtlayıcı vergilerin kaldırılmasının yanı sıra, Türkiye'den AB'nin diğer ülkeler ile yaptığı Ortak Gümrük Tarifesine (OGT) uyum göstererek üyelik kriterleri açısından ilerleme kaydetmesi beklenmektedir (Arat, 1995). Bu süreç, Türkiye'nin 1980 askeri darbesi ve iç karışıklıklar sebebiyle duraklama

noktasına gelmiştir. Bu gelişmeler üzerine, AB sağladığı mali desteğe son vermiş ve Türkiye ile ilişkilerini askıya almıştır. AB üyeliğinden hiçbir zaman vazgeçmeyen Türkiye, 1987 yılında tekrar üyelik başvurusunda bulunarak ilişkileri kaldığı yerden devam ettirmek istemiştir. AB ve Türkiye arasındaki görüşmelerin tekrar başlaması üzerine, AB üyelik başvurusuna birliğin içinde olduğu genişleme süresinin geçmesi için beklenilmesi ve bu ara süreçte de GB'nin hayata geçirilmesinin uygun olacağını belirtmiştir. (T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 2024). Bu vesileyle Türkiye ve AB arasındaki görüşmelerde hedeflenen GB taslağı tamamlanmış, gerekli şartlar oluşturulmuş ve teknik olarak GB kararının çıkarılması kabul edilmiştir (Hatipler, 2011). GB'ye hazırlık ve geçiş döneminin başarılı bir şekilde tamamlandığını gösteren, 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı (OKK) çerçevesinde, Türkiye'nin GB'ne katılımı 1 Ocak 1996 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

GÜMRÜK BİRLİĞİ'NİN TÜRKİYE EKONOMİSİNE ETKİLERİ

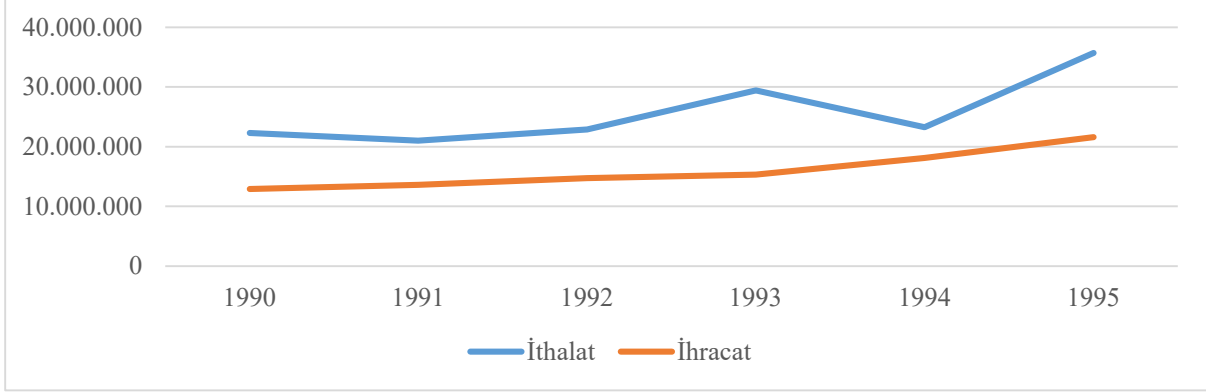
1/95 sayılı OKK ile hayata geçirilen Türkiye'nin GB'ye katılımı, ülkenin AB ile ilişkilerinin ilerlemesi açısından büyük bir adım olarak görülmektedir. Türkiye'nin GB'ye katılımı ile katılımı ile sanayi ürünleri için uygulanan gümrük vergilerinin kaldırılması ve ticareti kısıtlayıcı engellerin yok edilmesine bağlı olarak AB ile ticari ilişkilerimizin ilerletilmesi amaçlanmıştır. Uygulamaya konan GB antlaşmasına göre Türkiye, kendi ticaret politikalarının AB ticaret politikalarıyla uyum içerisinde olabilmesi için gerekli görülen intibak yasalarını uygulamaya koymaya başlamıştır. Bu yasalar gereği Türkiye için zorlayıcı etkiler ortaya çıksa bile Türkiye'nin Avrupa pazarına daha geniş kapsamlı girmesi ve uluslararası ticaret ağını büyütmesinin faydaları göz ardı edilemeyecek kadar önemli görülmektedir. AB üyesi ülkelerin, Türkiye için en büyük ticaret ortakları olma konumunda yer aldıkları için, GB'nin Türkiye ekonomisine bütüncül birçok etkisinden bahsetmek gerekmektedir.

Türkiye'nin GB'ye girmesini müteakip dönemde yaşanan olumlu etkiler arasında, AB'nin toplam ticareti içinde Türkiye'nin ticaret payının artması en önemli değişimlerin başında gelmektedir (Hatipler, 2011). Bu dönemde her ne kadar Türkiye'nin ihracatında çok büyük bir değişiklik olmasa da Türk ihracatçıları uluslararası büyük piyasalarda kendilerine yer bulabilmek için rekabete önem vermeye başlamışlar ve dolayısıyla teknolojik gelişmeleri takip etmek, üretimi hızlandırmak gibi hamlelerle ticareti güçlendirmeye çalışmışlardır (Özdemir ve Aytakin, 2016).

Türkiye'nin GB'ye girmesinden sonra AB ile ithalat ve ihracat oranlarında artışlar meydana gelmiş ve ticaret hacmi genişlemiş olsa da GB'den sağlanan ekonomik faydanın beklentileri yeterince karşılamadığı ve dış ticaret potansiyelinin azami ölçüde kullanılmadığı düşünülmektedir (Alacahan ve Akarsu, 2017). Türkiye ekonomisine olumsuz etkisi olduğuna inanılan bir diğer husus ise AB'nin üçüncü ülkelerle ticaret politikası haline getirdiği STA'lar olduğu düşünülmektedir (Cengiz ve Kurtbağ, 2015). AB, Türkiye'nin dahil edilmediği ve kendi ekonomik menfaatlerine uygun kurallar çerçevesinde oluşturduğu STA'lar kapsamında üçüncü ülkelerle gerçekleştirdiği ticari faaliyetlere Türkiye'nin uyum sağlaması adına, aynı ülkelerle ikili STA'lar imzalamasını gerekli görmektedir. Türkiye bu anlaşmalarda AB gibi geniş bir toplulukla beraber müzakerelere girmek yerine, birliğin desteklemediği ikili antlaşmalarda yalnız ve savunmasız bırakılmakta ve ülke ekonomik çıkarlarının dikkate alınmadığı ilişkilere mecbur bırakıldığı için ülkenin dış ticaretinde negatif etkilere yol açmaktadır (Hobikoğlu, 2007). Bunun sebebinin ise Türkiye'nin AB üyesi olmadığı için GB'nin dayattığı OGT kapsamı gereğince birçok politik ve ekonomik mecburiyetlere üyelik yolunda taviz vermesi olarak düşünülmektedir.

GB'nin olumlu ve olumsuz etkilerinin Türkiye'nin ekonomisini doğrudan etkilemesi birçok araştırmacı tarafından beklenen bir sonuçtur. Şekil 1'deki grafiğe baktığımız zaman, Türkiye ekonomisinin GB öncesi ve sonrası ticaret verilerinin yansımada GB'nin ekonomik etkilerini net bir şekilde görebilmemiz mümkündür.

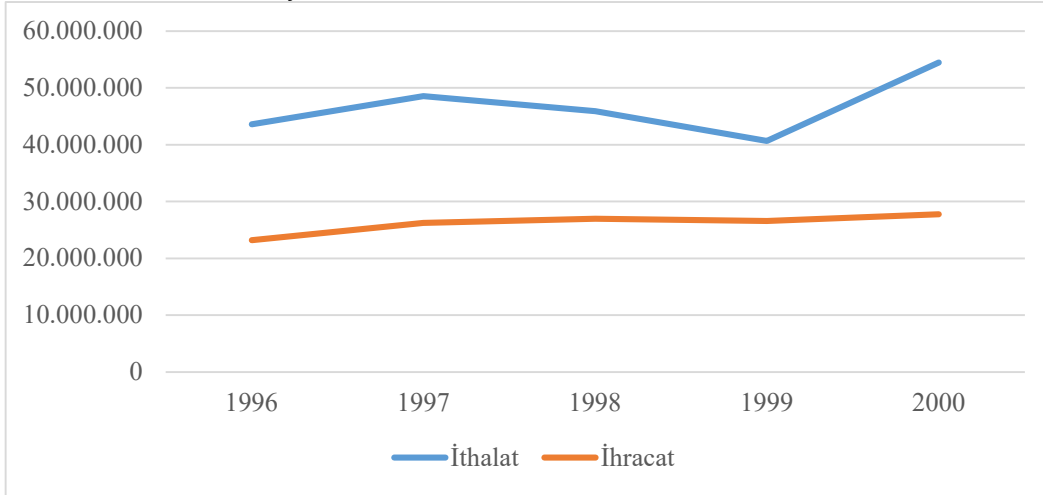
Şekil 1. GB Öncesi İthalat İhracat Oranları

Kaynak: TÜİK (2024)

Yukarıdaki Şekil 1'e göre, GB'den önceki son beş yılın ithalat ve ihracat oranlarını incelediğimizde, ithalat değerlerinin ortalama 25 milyar dolar civarında olduğu görülmektedir. Buna karşılık ihracat değerimiz ise ortalama 16 milyar dolar seyrinde ilerlemektedir. Bu tablodaki ithalat oranlarında dikkat çeken nokta 1991 ve 1994 yıllarında yaşanan düşüşlerden dolayı ithalat alanımızın inişli çıkışlı bir halde olduğunu söylemek mümkünken ihracatımızın sürekli olarak ivme kazandığını görebilmekteyiz.

Şekil 2. GB Sonrası İthalat İhracat Oranları

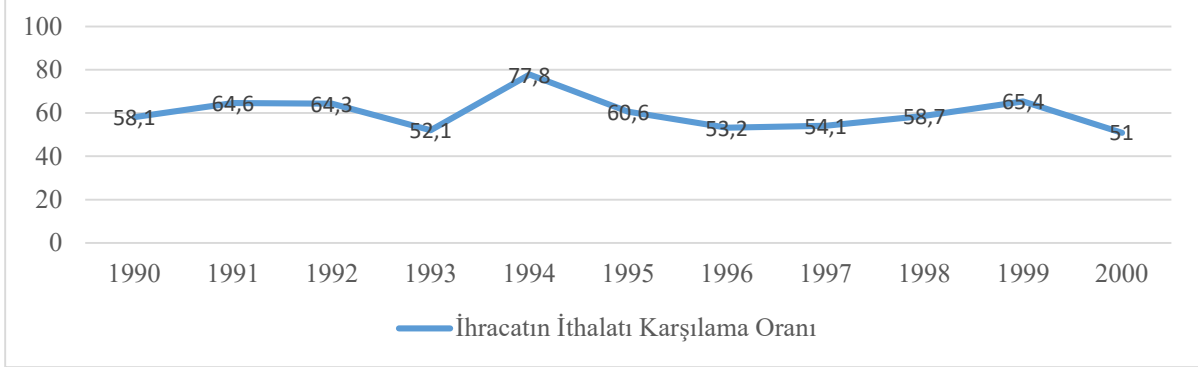

Kaynak: TÜİK (2024)

1996 yılı itibariyle, GB antlaşması yürürlüğe girmiş ve Türkiye'nin dış ticaret verileri üzerindeki etkisi görülmeye başlamıştır. Özellikle 1996 yılı ithalat oranı bir önceki yıla göre 8 milyar dolar artış göstermiştir. Bu rakamın istatistiksel olarak yaklaşık %20 gibi bir rakama tekabül ettiğini göz önüne alırsak, bu rakamın ne kadar önemli olduğu anlaşılacaktır. Yukarıdaki Şekil 2'deki tabloya göre, Türkiye'nin o dönemdeki toplam ithalat ortalaması 46 milyar dolar seviyesindeki seyrine devam etmiştir. 1999 yılında Gölcük depreminin yaşanması ve ithalat oranlarının depreme bağlı olarak anlık düşüşü, ithalat oranının genel olarak düşüşü şeklinde tabloya yansımıştır. İhracat oranını ele aldığımızda GB sonrası tablodaki dönemde

İhracat oranı ortalama 26 milyar dolar şeklinde seyretmiştir. İhracat oranları ithalat oranları kadar ani bir ivme göstermemiş olsa da stabil bir artış oranı ile GB'nin pozitif etkisini yansıtması olarak açıklanabilmektedir.

Şekil 3. İhracatın İthalatı Karşılama Oranı

Kaynak: TÜİK (2024)

Şekil 3'te GB öncesi ve sonrası dönemdeki ihracatın ithalatı karşılama oranlarına baktığımızda, 1996 yılı Türkiye'nin GB'ye girmesi sonrası bu dengede düşüş yaşandığını görülebilir. 1996 yılı GB'ye katılım sonrasındaki ülkenin ihracat oranlarının ithalat oranları kadar yükseliş göstermemesi bu düşüşe sebebiyet vermektedir (Gökçe ve Ay, 2019). İkili dengedeki oranın artış gösterdiği 1999 yılı, Gölçük depremi etkisiyle ülke geneli ithalat oranımızın düşük seviyede olmasından kaynaklı olduğunu belirtmek gerekir (Şahin, 2023). Söz konusu dönem içinde GB'nin ihracatımıza önemli derecede etki etmeyip ithalat konusunda yoğun etkisi olduğunu düşünülmektedir (Şahin, 2023). Bu tabloları ülke ekonomisi olarak değerlendirdiğimiz zaman Türkiye ekonomisi açısından GB'nin dış ticaret dengemize beklendiği ölçüde bir pozitif etki ettiğini söyleyemeyiz.

TÜRKİYE-AB GÜMRÜK BİRLİĞİ KAPSAMINDA GÖRÜLEN EKSİKLİKLER VE YAŞANAN SORUNLAR

Türkiye ve AB arasında yürürlüğe giren GB antlaşması başlangıçta ilişkilerin hukuki sürece taşınmasıyla birlikte AB üyeliğini garantilemek adına bir geçici geçiş dönemi olarak düşünülmüş ve üyelik yolunda büyük umutlara yol açmıştır. Geçiş dönemi olarak düşünülen bu antlaşma için gereken özen gösterilmemiş, detaylı bir altyapı çalışması yapılmadan imzalar atılmış ve uygulamaya konulmuştur. Fakat uzun bir bekleme sürecinin geçmesine rağmen üyeliğin gerçekleşmemesiyle birlikte GB'nin uygulamalarından kaynaklanan sorunların ortaya çıkmasıyla Türkiye bu zorluklarla başa çıkmak için yalnız bırakılmıştır (Kurter, 2020; Kurter ve Balun, 2022). Buradaki temel sorun Türkiye ile oluşturulan GB'nin diğer ülkelere uygulanan standart bir GB protokolünün kullanılmamış olmasıdır. Türkiye ve AB arasındaki GB'nde dikkat edilmesi gereken en önemli husus GB'nin hangi amaçla oluşturulduğudur. Dolayısıyla Türkiye için GB, ticaretten ziyade AB üyeliği yolunda uyum sağlamaya yönelik bir geçiş dönemi olarak düşünülmüş olmasıdır (Ay, 2019). Tüm bu gelişmelerin ışığında GB'nin eksiklikleri ve zorlukları ivedilikle güncellenmesi yerine, 28 yıldır üyelikle ilgili herhangi bir gelişme görülmediği gibi tüm müzakerelerde masada olan GB'nin güncellenmesi ve vize serbestisi hususunda en ufak bir gelişme yaşanmamaktadır (Kurter, 2020).

1996 yılından bu tarafa, AB'nin kendi stratejileri doğrultusunda uyguladığı ekonomik, siyasi ve genişleme politikalarının haricinde, Türkiye ile arasındaki GB'de yaşanan sorunlara rağmen hiçbir güncelleme yapılmadan günümüze kadar ilk şekliyle devam etmesi manidardır. Geçen zaman içerisinde, DTÖ'nün de pozitif etkisi ile küresel ve AB ekonomilerinin gelişmesi

ve küresel bir hale dönüşmesi, 1996 yılı gerçekliği ile uygulamaya konan GB'yi yetersiz kıldığı anlaşılmaktadır (Yanarışık, 2023). Türkiye'nin GB'nin işleyişinden dolayı yaşadığı aksaklıklar ve AB üyeliğiyle ilgili bir gelişme yaşanmaması, bu süreci bunalıcı bir hale dönüştürmüştür. GB'nin eksikliklerinin güncel durumlara uygun bir şekilde yenilenmesi kaçınılmazdır.

Üçüncü Ülkelerle İmzalanan Serbest Ticaret Antlaşmaları Sorunu

AB ve Türkiye arasında kurulan GB üyelik yolunda atılmış en önemli adımlardan birisi olsa da beraberinde getirmiş olduğu ağır yükümlülükler vardır. Bu yükümlülüklerden birisi, Türkiye'yi ekonomik olarak sıkıntıya sokan temel problem AB'nin ticaret politikasına uyum sağlamak adına üçüncü ülkelerle yapılan STA'lar olmaktadır. AB ile STA imzalayan devletler kendi aralarında gümrük vergisi ve diğer ticari kısıtlamaların kaldırılmasıyla ticareti engelleyici uygulamaları azaltmaktadırlar. AB'nin son zamanlarda sık-sık uyguladığı ve popüler hale gelen ekonomi politikası, üyesi olmayan diğer ülkelerle STA imzalayıp bu şekilde uluslararası sahada ticaret ağını büyütme (Aktaş ve Kaplan, 2020). Bu noktada Türkiye'nin de bu STA'lara uyum sağlama yükümlülüğü Türkiye'nin GB'ye tam üye olmadığı için sıkıntı yaratmaktadır. OKK'ye göre, AB üyesi olmayan Türkiye STA'lara direkt olarak dâhil olamamaktadır. Dolayısıyla AB ve STA yapacağı ülkeler, STA müzakereleri yaparken Türkiye bu pazarlıklara davet edilmemekte ve bu vesile ile antlaşmalarda söz hakkı olmamaktadır. Bu da yetmezmiş gibi Türkiye üçüncü ülkelerle ikili STA antlaşmaları imzalamak zorunda bırakılmaktadır. Türkiye'nin kapsam dışında bırakıldığı bu mecburi yaklaşımda, AB tarafından sunulan tek alternatif, AB'nin diğer ülke ile akdettiği STA içeriğinin direkt olarak aynı hükümleri uygulamak zorunluluğu olmadan tarafların ülke çıkarları doğrultusunda sanayi ve ticaret politikalarına öncelik verilmesidir (Doğan ve Uzun, 2014). Aslında değerlendirildiğinde bu çözümün de faydalı olduğunu söylemek pek mümkün değildir. Öncelikle AB ile STA'sı bulunan ülkeler, mevcut GB'nden dolayı Türkiye sınırlarına hiçbir ticari kısıtlama olmadan ürünlerini sokabilmektedir. Ancak Türkiye'nin AB üyeliğine alınmaması ve kendi lehine müzakerelere girememesinden dolayı diğer ülkeler ile yapacağı ticarete mecburen ayrı ve ikili bir STA akdetmek zorunluluğunda kalmaktadır (Kalaycı ve Küçükali, 2018). Ayrıca AB'nin diğer ülkeler ile imzaladığı STA'lar değerlendirildiğinde, Türkiye ile GB imzalanması Türk ekonomisine kısıtlayıcı etkide bulunmaktadır. AB ve diğer ülkelerin imzaladığı STA'lar tarım, hizmet, kamu gibi alanları kapsamakta iken Türkiye ile imzalanan GB sadece sanayi ve işlenmiş tarım ürünlerinin ticaretini kapsamaktadır (Göçmen, 2016). Dolayısıyla diğer ülkelerin anlaşmalarında kabul edilen alanların GB'nde olmaması Türkiye için rekabet eşitsizliği yaratmaktadır (Ay, 2019). Diğer taraftan, AB kendi akdettiği STA'lara Türkiye'nin uyum sağlamasını isterken, yayınladığı 2002 Türkiye İlerleme Raporu'na göre, AB ile STA'sı olmayan ülkeler ile Türkiye'nin bağımsız şekilde STA akdetmesini olumsuz değerlendirdiklerini belirtmiştir (Köse, 2022). AB bu hegemonik yaklaşımıyla, Türkiye'nin diğer ülkelerle bağımsız ticari ilişkilerinin de önünü kapatmak istemektedir.

Türkiye'nin STA kapsamında yaşadığı zorluklardan bir diğeri, AB ve Türkiye'nin üçüncü ülkelerle yapacağı STA'ların eş zamanlı imzalanıp, yürürlüğe girmemesidir (Doğan ve Uzun, 2014). Bu antlaşma ve uygulamalar, eş zamanlı yürütülmediğinden dolayı AB ile STA akdeden ülkeler GB'nden dolayı serbest bir şekilde Türkiye pazarına girebildikleri için özellikle ekonomisi güçlü ülkeler Türkiye ile uzun müzakere süreçlerini ve ikili şekilde STA akdetmek konusunda isteksiz davranmakta, nitekim Türkiye ile STA imzalamak gibi bir zorunlulukları da bulunmamaktadır (Cengiz ve Kurtbağ, 2015). Fakat bu durumun, Türkiye pazarında haksız rakabete ve ekonomisinin zarar görmesine yol açtığı hesaplanmaktadır.

Tüm bu sebeplerden dolayı, Türkiye'nin AB'nin ticaret politikalarına uyum sağlamak amacıyla belirtildiği gibi birçok ekonomik sorunla karşı karşıya kalması kaçınılmaz olmaktadır.

GB'nin en büyük eksikliği olan STA probleminin çözülmesi için Türkiye'nin yaşadığı sorunlara binaen isteklerinin ele alınması, dolayısıyla Türk ekonomisi lehine revizyon çalışmalarının yapılması; veyahut, Türkiye'nin AB üyeliğine alınmasının hızlandırılması gerekmektedir.

Karşılaşılan Vize Zorlukları

GB'nin oluşturulma mantığına ters bir şekilde uygulanan vize zorlukları, sürekli masada olmasına karşın henüz herhangi bir çözüm çalışması yapılmamaktadır. GB'de mal dolaşımı serbest bir şekilde yapılırken, mal ihracatını yapan görevlilerin, işverenlerin, fuar veya iş etkinliği kapsamında ticari çıkarların söz konusu olduğu alanlarda, Türk iş insanlarının vize engeli yaşaması GB'nin asıl amacı olan serbest ticareti artırma mantığına ters olduğunu göstermektedir (Cengiz ve Kurtbağ, 2015). AB üyeliğinin gerçekleşmemesi ile birlikte, vize serbestisine de imkân sağlanmaması, vize almaya çalışan iş insanlarının yüksek vize başvuru ücretlerini karşılamak zorunda kalması, uzun geçen vize prosedür işlemleri ve verilen vize sürelerinin kısa tutulması gibi problemler iş insanlarının dolaşımını engelleyici etki yaparken, serbest ticaret akışının sağlanması için oluşturulan GB'nin ruhuna da tamamen aykırı bir fonksiyon üstlenmektedir (Dünya Bankası, 2014). Bunun temel sebeplerinin birisinin Türkiye'nin AB ülkeleri için transit ülke konumunda olması olarak düşünülmektedir. AB ülkeleri sınır güvenliklerini göçmenlerden koruyabilmek için Türkiye'ye vize serbestliği konusunda tereddütlü yaklaştıkları düşünülmektedir. Schengen bölgesine Türkiye vatandaşlarının serbest şekilde girmesini istemeyen AB, bu konuyu her zaman belirsiz ve ucu açık bıraktığı anlaşılmaktadır. AB, vize konusunda isteksiz davranarak diğer ülkeler ile Türkiye'ye aynı yaklaşımı göstermemekte ve ticaret şartlarını zorlaştırmaktadır (Özsöz, 2013).

Taşıma Kotaları

GB'nde yaşanan eksikliklerden bir diğeri, mal ticareti gerçekleştirecek firmaların yaşadıkları taşıma kotalarıdır. AB, üyesi olmayan ülkelerin tırlarına ticari taşıma kotası uygulandığından, bu durum Türk firmaları için ticareti engelleyici bir uygulama olarak görülmektedir (Cengiz ve Kurtbağ, 2015). AB üyesi olmayan Türkiye'de bu durumdan mustarip ve ne yazık ki GB'nin bu engeli aşmada hiçbir pozitif etkisi olmamaktadır. AB'nin, GB olarak Türkiye'nin dünyada en büyük ticaret ortağı konumunda olmasına rağmen, taşıma kotaları ile karşılaşması Türk ekonomisini olumsuz yönden etkilemektedir. Diğer konularda olduğu gibi bu konuda da çözüm için herhangi bir ortak payda oluşturulamamıştır. AB, GB'de yer alan mallara uygulanan taşıma kotaları ve ek masrafları, malların serbest dolaşımı olarak değil de hizmetlerin serbest dolaşımı şeklinde değerlendirdiği düşünülmektedir (Erhan ve Gürbüz, 2013). Dolayısıyla AB, bu konuların GB'nin kapsamı alanına girmediğini savunmaktadır. Türkiye'ye ise bu durumu, OKK ile ilgili maddeler değerlendirildiğinde, karşılıklı ticaret faaliyetlerinde gümrük vergileri, miktar kısıtlamaları şeklindeki ticari engellerin kaldırılmasına karşılık taşıma kotaları ve geçiş belgelerine uygulanan kısıtlamaları tezat ve hatalı bulmaktadır (Ataseven ve Tunahan, 2015).

Türkiye'nin uymak mecburiyetinde kaldığı taşıma kotaları ve geçiş prosedürlerindeki şişkin bürokratik engellemeler, mal ihraç süresinin uzamasına, soğutuculu araçlarda turfanda meyve ve sebze ürünlerinin geç teslimine ve neticede bu işlemlerden doğan ekstra mesai ücretleri gibi durumlar Türk firmalarının maliyetini arttırmakta ve kar oranlarını sıfırladığı düşünülmektedir (Kurter, 2020). Bu durumda, GB ile sağlanmak istenen ticaretin serbestleştirilmesi ve önündeki engellerin kaldırılma çabaları pek de etkili olmamakta; aksine, ülke içinde ve dışındaki üretici firmaların rekabet imkânını ortadan kaldırmaktadır (Kurter, 2020). GB'nin bu sayılan eksik tarafları, Türkiye'deki yerli üreticinin dış piyasada kazancını

düşürmekte ve AB bölgesindeki ticari serbestliğimizin önünde büyük bir engel teşkil ettiği görülmektedir.

Karar Alma Mekanizması

Daha Türkiye'nin AB üyesi olamadığı için yaşanan ve yukarıda saydığımız bunca problemlere, GB çerçevesinde de herhangi bir iyileştirme çalışmasının yapılmaması, AB'nin GB ile ilgili önemli mevzuatlarda alacağı kararların Türkiye aleyhine almasının önünü açtığı düşünülmektedir (Kalaycı ve Küçükali, 2018). 1/95 sayılı OKK'nın 55. maddesinin içeriğinde, GB ile ilgili kararlar ve mevzuatlarda AB üyesi devlet uzmanlarının fikir ve görüşleri doğrultusunda Türk uzmanlara gayri resmi danışılması gerektiği belirtilmiştir. Her ne kadar uygulanmasa da bu maddeye bağlı olarak, GB'nin taraflar arasında fayda sağlayabilecek şekilde mutabakata varılan görüşlere dayalı iş birliğine girilmesi teşvik edilmiştir (T.C Dışişleri Bakanlığı, 2022).

AB'nin bu maddeye karşı oldukça umursamaz bir yaklaşım içinde olduğu görülmektedir. Bu maddenin bağlayıcı nitelikte olmamasının bu umursamazlığı doğurduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla, GB ile ilgili alınan kararlarda, Türkiye'nin tamamen etkisiz bir konumda yer aldığı görülmektedir. Bu yüzden AB, Türkiye'nin henüz birliğe üye olmadığını öne sürerek karar mekanizmasında yer almasını istememekte, GB mevzuatlarında kendi menfaat ve çıkarları doğrultusunda hareket etmeye devam etmektedir (Cengiz ve Kurtbağ, 2015). AB üyesi olmasa da yıllardır GB içinde yer alan Türkiye, diğer üye ülkeler gibi GB ile ilgili alınacak karar ve mevzuat değişikliklerinde karar alma mekanizmasında yer almayı haklı olarak istemektedir. Bu konu GB ile ilgili diğer konular gibi, her ne kadar tüm toplantı ve müzakerelerde dile getirirse de AB bu konuda da umursamaz yaklaşımı sürdürmektedir (Cengiz ve Kurtbağ, 2015).

GÜMRÜK BİRLİĞİNİN GÜNCELLENMESİ VE DERİNLEŞTİRİLMESİ İHTİYACI

1996 yılında Türkiye ve AB arasında oluşturulan GB'nden kaynaklı olarak yaşanan eksiklikler, zorluklar ve en önemlisi AB üyeliğinin henüz verilmemiş olması Türkiye'nin umutlarını hayal kırıklığına dönüştürdüğü belirtilmektedir. Neticede, GB işleyişi yetersiz kalmakta, hedeflenen faydayı sağlamamakta ve AB tarafından revizyon çalışmaları adına herhangi bir hamle de yapılmamaktadır. Türkiye ise şirketleri için GB'nin yaşattığı teknik aksaklıklardan dolayı ivedi şekilde bu olayın çözüme kavuşturulmasını istemektedir. Çözüm olarak ya AB üyeliğinin verilmesi veyahut GB'nin derinleştirilip güncellenmesini istemektedir. GB'nin güncelleştirilmesi gerçekleştirilirse, bu durumun AB üyeliği için alternatif olarak görülmemesi ve üyelik müzakerelerinin de devam etmesi istenmektedir (Yanarışık, 2023). Zira Türkiye GB antlaşmasını imzaladığı yıllarda, bu durumun geçiş süreci olarak düşünüldüğü ve AB üyeliğinin hemen geleceği hayaliyle GB müzakerelerinde birçok alanda tavizler vermiştir. Verilen bu tavizler, bugüne kadar kar yumağı gibi daha da büyümüş, aşılması zor bir problem haline dönüşmüş ve Türkiye ekonomisine negatif etkileri göz ardı edilemeyecek kadar etkili olduğu görülmüştür. Örneğin, tarım ve hizmet sektörünün GB'ne dâhil edilmemesi, Türkiye'nin AB'nin üçüncü ülkelerle yaptığı STA müzakerelerine alınmaması, GB işleyiş ve içeriğinin uygulamada yetersiz kalması, AB'nin üçüncü ülkelerle imzaladığı STA'ların Türkiye'ye uyum yasaları çerçevesinde dayatılmasından doğan zararlar, kronik ve hukuksal sorun aranması gereken bir sorun boyutuna ulaşmıştır (T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 2022).

Bütün bu gelişmeler neticesinde, Türkiye'nin en büyük ticaret ortağı olan AB ile ticaret ilişkilerini aksatmamak için GB'nin derinleştirilmesi ve güncellenmesinin zaruri bir ihtiyaç haline geldiği görülmektedir. AB tarafından bakıldığında, AB'nin Türkiye ile içinde bulunduğu GB antlaşmasını güncelleme ihtiyacı önemsiz sebeplermiş gibi görünse de Türkiye ekonomisi açısından hayati önemde taşıyan etkilerinin olduğu bilinmektedir (Kurter, 2020). Öyle ki AB çıkarları zarar görmediği için rahat davrandığı, taraflar arasında GB'nin güncelleştirilmesi konusunu sürekli askıya alındığı ve Türkiye'nin bu konuda tek taraflı çaba göstermek zorunda kaldığı bilinmektedir. Gözden kaçırmamamız gereken diğer önemli bir hususun da GB oluşturulurken 28 yıl öncesindeki şartlara göre uyarlandığı ve AB'nin daha küçük bir oluşum olduğu gerçeğidir. Keza, AB şu anda üye sayısını arttırarak sınırlarını oldukça genişletmiş ve topluluk içindeki ekonomik seviyelerinin değişmesinden kaynaklı, Türkiye-AB GB antlaşmasının içeriği yetersiz duruma düşmüştür (Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu, 2022).

GB'nin bu bahsedilen zorlukları Türkiye'yi çıkmaz bir noktaya doğru sürüklediği bildirilmektedir. GB'nin sadece uygulamada doğan sorunları değil teknik ve işleyiş sorunları da Türkiye ekonomisine negatif etki etmektedir. GB'nin oluşturulmasının amacı yukarıda da belirtildiği üzere, AB üyeliği yolunda kısa bir geçiş süreci olarak düşünülmesinin aksine kalıcı olması ve üyelikle ilgili herhangi bir gelişme yaşanmaması Türkiye için içinde çıkılamayacak bir duruma dönüştürmüştür. Aslında AB ve Türkiye birbirinden vazgeçemeyecek öneme sahip birer ticari ortaklardır. GB'nin yaşattığı zorluklara ve engellere rağmen Türkiye ve AB'nin birbirlerine ticari bağımlılığı olduğu hiçbir koşulda değişmez bir gerçektir (Ertürk, 2018). AB, Türkiye'nin beklediği GB'ndeki yapılacak revizyon ihtiyacına odaklanarak bu duruma öncelik vermeli ve bu sayede Türkiye ile olan ticari ortaklığının faydasını maksimuma ulaştırmalıdır.

TÜRKİYE'NİN DIŞ TİCARETİNDE AB'NİN YERİ

Türkiye'nin dış ticareti üzerindeki AB'nin payı oldukça yüksektir. AB'nin en büyük ticari ortağımız konumunda yer almasından dolayı ikili siyasi ilişkilerimizin de gelişmiş seviyede ve pozitif yönde olması Türk ekonomisi açısından büyük önem arz ettiği düşünülmektedir (Şahin, 2023). AB'nin ticari pazarının büyüklüğü ve gelişmişliği, AB'yi uluslararası sahada ticaret potansiyeli çok yüksek ve vazgeçilemez bir ticari aktör haline getirmiştir. AB ve Türkiye arasındaki GB, ticari ilişkilerimizi arttırma yönünde atılmış en önemli adımlardan birisidir. AB ve Türkiye arasındaki bu olumlu gelişme sonrasında, ticari ilişkilerin arttığı bazı alanlar olsa da GB'de yaşanan sorunlardan dolayı, bu birlikten beklenen performans ve ticari katkıyı görememekteyiz. Zira Tablo 1'de verilen AB ve Türkiye arasındaki ihracat ve ithalat verilerine bakıldığında ticaretin dalgalı bir şekilde seyrettiğini ve bu sorunların çözülmemesi halinde, ikili ilişkilerin bir ticaret savaşına dönüşebileceği ve dolayısıyla dış ticaretin büyük oranda zarar görebileceğini söylemek mümkündür (Öcal ve Uygur, 2022).

Tablo 1’de 2000-2023 yılları arasındaki Türkiye’nin ülke toplam ihracat/ithalat verileri ve AB ile gerçekleştirdiğimiz toplam ihracat/ithalat verileri gösterilmiştir.

Tablo 1. Türkiye Toplam İhracat/İthalat Değerleri ve AB ile Yapılan İhracat/İthalat Değerleri

YILLAR	TÜRKİYE’NİN TOPLAM İHRACATI (\$)	TÜRKİYE’NİN AB (27) TOPLAM İHRACATI (\$)	TÜRKİYE’NİN TOPLAM İTHALATI (\$)	TÜRKİYE’NİN AB (27) TOPLAM İTHALATI (\$)
2000	27.774.906	13.651.183	54.502.820	25.804.530
2001	31.334.216	15.400.786	41.399.082	17.926.941
2002	36.059.089	17.432.964	51.553.797	23.259.924
2003	47.252.836	23.809.267	69.339.692	31.656.820
2004	63.167.152	31.154.615	97.539.765	43.813.759
2005	73.476.408	35.610.069	116.774.150	48.085.687
2006	85.534.675	41.322.261	139.576.174	54.309.920
2007	107.271.749	52.119.405	170.062.714	62.995.081
2008	132.027.195	55.549.563	201.963.574	69.254.329
2009	102.142.612	41.288.876	140.928.421	53.142.847
2010	113.883.219	45.697.963	185.544.331	67.710.151
2011	134.906.868	54.436.523	240.841.676	85.598.331
2012	152.461.736	50.700.813	236.545.140	82.027.895
2013	151.802.637	54.253.067	251.661.250	86.176.068
2014	157.610.157	58.610.951	242.177.117	82.851.273
2015	143.838.871	53.441.793	207.234.358	73.139.974
2016	142.529.583	56.657.504	198.618.235	72.180.833
2017	156.992.940	64.302.995	233.799.651	78.656.466
2018	167.920.613	72.847.018	223.047.094	73.366.674
2019	171.464.944	72.308.293	202.704.319	63.943.660
2020	160.656.652	66.016.036	209.534.324	69.445.384
2021	213.598.368	87.743.061	260.678.816	81.086.685
2022	235.236.107	95.184.450	342.212.824	87.196.129
2023	232.176.949	94.766.505	339.056.312	98.344.115

Kaynak: TÜİK (2024)

Yukarıdaki Tablo 1’e göre, 2009, 2015, 2016, 2020, 2023 yıllarında Türkiye toplam ihracatının bir önceki yıla göre gerilediği görülmektedir. Ülkenin AB ile ihracatını ele aldığımızda, bir önceki yıla göre gerileme yaşanan yıllar ise 2009, 2012, 2015, 2020 ve 2023 olmuştur. Türkiye’nin ihracat oranlarında düşüş yaşamasının farklı sebepleri olabildiği bilinmektedir. Türkiye özelinde baktığımızda, GB’nden dolayı yaşanan ticari engeller, ülke içinde yaşanan iç meseleler, üretim hacminin düşmesi gibi birçok faktör ihracat düşüşüne sebep olabilirken, küresel ekonomik durumun da bu düşüşü etkileyebileceği düşünülmektedir. Örneğin, 2020 yılı dünya genelinde yaşanan salgın hastalıktan dolayı ortaya çıkan pandemi koşullarının etkisiyle ihracatta bir önceki yıla göre, %6,2 oranında gerileme görülmüştür (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2022). Dolayısıyla aynı yıl AB’nin ihracat payının düşmüş olmasının da bu duruma etkisi olduğu söylenebilir.

İthalat verilerini değerlendirdiğimizde Türkiye’nin toplam ithalatının 2001, 2009, 2012, 2014, 2015, 2016, 2018 ve 2019 yıllarında bir önceki yıllara göre gerilediğini görmekteyiz. Diğer yandan söz konusu yıllar içinde AB (27) ithalat oranlarında da paralel şekilde gerileme mevcuttur. Dış ticaret verilerine göre AB ülkelerinin Türkiye’nin dış ticaretinde ne kadar bir öneme sahip olduğunu net bir şekilde anlayabilmektedir. İhracatta olduğu gibi ithalatta da

daralmalar yaşanmasının birçok farklı sebebi olabilir. İlk olarak yaşanan küresel ve iç ekonomik krizler (2001 Krizi, 2008 Krizi) oldukça etkili olmaktadır.

Tablo 2. Türkiye Toplam İhracat/ İthalat İçinde AB'nin Payı

Yıllar	Türkiye Toplam İhracatı İçinde AB'nin Payı (%)	Türkiye Toplam İthalatı İçinde AB'nin Payı (%)
2000	49,1	47,3
2001	49,1	43,3
2002	48,3	45,1
2003	50,3	45,6
2004	49,3	44,9
2005	48,4	41,1
2006	48,3	38,9
2007	48,5	37,4
2008	42,0	34,2
2009	40,4	37,7
2010	40,1	34,4
2011	40,3	35,5
2012	33,2	34,6
2013	35,7	34,2
2014	37,1	34,2
2015	37,1	35,2
2016	39,7	34,3
2017	40,9	33,6
2018	43,3	32,8
2019	42,1	31,5
2020	41,0	33,1
2021	41,7	31,1
2022	40,4	25,4
2023	40,81	29,00

Kaynak: TÜİK (2024)

Tablo 1 ve Tablo 2’de 2000-2023 dönemi arasındaki dış ticaret verilerimiz ve AB’nin ne kadar bir paya sahip olduğu görülmektedir. AB dünya geneli mal ihracatında %15,2 orana sahip olurken mal ithalatında %14,7’lik orana sahiptir. Dolayısıyla dünya geneli ekonomik sıralamada ikinci sırada gelmektedir (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2022). AB’nin Türkiye’nin en büyük ticaret ortağı konumunda olması Türkiye ithalat ve ihracat değerlerinde AB’nin önemli seviyede etkisi olduğunu göstermektedir. AB’nin dünya geneli ticaret hacminin ve ekonomisinin büyük olması, diğer yandan Türkiye ile süregelen önemli bir ticaret ortaklığı yapması, ticari ilişkilerimizin gelişmesinin ne denli önemli olduğunu göstermek açısından önemlidir.

SONUÇ

Bu çalışmada Türkiye ticareti üzerinde GB’nin ekonomik yansımaları istatistiksel olarak incelenmiş ve GB’ne girişinden sonra ülkenin yaşadığı sorunlar değerlendirilmiştir. GB’nin temel amacı ticareti engelleyici kısıtlamaların ortadan kaldırılması, gümrük vergilerinin ve kota kısıtlamalarının kaldırılması olmakla beraber, AB üyeliğine giden yolda en büyük adım olması açısından önem taşımaktadır. Türkiye ve AB’nin ticari ilişkilerinde ortaya çıkan tablodaki sayısal değerler neticesinde, tarafların birbirlerine olan ekonomik bağımlılıklarını göz önünde tutmak gerekmektedir. Türkiye’nin en büyük ticaret ortağı konumunda olan AB pazarı ve ticaret potansiyeli, Türkiye için oldukça önem teşkil etmektedir. Dolayısıyla Türkiye’nin GB’ye girme kararı Türkiye için son derece önem arz etmektedir. Türk dış ticareti verileri ışığında GB’nin Türkiye üzerinde ticaret hacmini artırıcı etkilerinin olduğu görüşü benimsenin

bir sonuçtur (Hatipler, 2011; Kurter, 2020). Aynı şekilde, Türkiye'nin AB için stratejik öneme sahip bir ülke olduğunu gerçeği de literatürde yer verdiğimiz araştırmacılar tarafından kabul edilen bir gerçektir. Dolayısıyla tarafların ilişkilerini maksimum seviyeye çıkartması iki tarafında çıkarına olacaktır. Ancak bu konuda, Türkiye'den daha çok AB'nin GB'nin yenilenmesi veya bu ülkeye AB üyeliğinin verilmesi konusundaki engellemeleri, Türk ticaretini ve ekonomisini ciddi bir şekilde etkilediği görülmektedir.

GB'nden dolayı Türkiye'nin AB'nin ticaret yasalarına uyum sağlamak adına üçüncü ülkelerle AB ile aynı koşullara sahip STA imzalamak mecburiyetinde olması, Türkiye ekonomisi için büyük külfete yol açabilmektedir. AB'nin STA politikalarının geniş kapsamlı olmasına karşın, Türkiye'nin üçüncü ülkelerle yaptığı STA'ların yüzeysel ve dar kapsamlı olması Türkiye'nin küresel ekonomide pazar kayıplarına yol açmakta ve Türk firmalarının rekabet avantajını ortadan kaldırmaktadır (Köse, 2022). Bununla birlikte, Türkiye'nin AB'nin imzaladığı STA'ların müzakere ve karar mekanizmalarında yer almaması yüzünden, AB'nin yapacağı STA içeriklerinin Türkiye aleyhine maddeler içermesi durumunda Türkiye'yi müdahalesiz ve savunmasız durumda bırakmaktadır. Bu durum Türkiye'nin AB üyesi olmadığı halde GB uygulanmasından dolayı uluslararası rekabet koşullarında Türkiye'nin geri planda kalmasına yol açmaktadır (Ay, 2019). Özellikle AB ile STA'sı olan ya da müzakere sürecinde olduğu büyük ekonomiye sahip ülkelerin Türkiye ile STA imzalamaya isteksiz olmaları Türkiye'nin dış ticaretinde ciddi ölçüde yaşanabilecek olumsuz ekonomik yansımalar ortaya çıkarabilmektedir (Kalaycı ve Küçükali, 2018).

GB'nin eksiklikleri arasında taşıma kotaları ve Türk iş insanlarının yaşadığı vize zorlukları gibi etkenlerde dolaylı olarak Türkiye ekonomisini etkileyen önemli sorunlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye açısından üyelik yolunda umutların tükenmesinin yanı sıra, GB'nin eksikliklerinden kaynaklı tikanıkları gidermek için çözüm üretilmemesi Türkiye'nin dış ticaretinin önünde büyük engel teşkil etmektedir. Türkiye'nin GB'ne kabulü sırasında, bu aşamanın AB ve Türkiye ilişkilerini güçlendirip ülkeyi üyeliğe daha fazla yakınlaştırması beklenilirken, günümüzde üyelikle ilgili herhangi bir gelişmenin olmaması, kamuoyu tarafından tartışmalara ve AB'ye karşı antipatiye yol açabilmektedir. Türkiye'nin AB üyeliğinin henüz gerçekleşmemesi ve yakın zamanda da AB'nin gündeminde böyle bir maddeden bahsedilmemesinden dolayı, GB'nden kaynaklı sorunların çözümünde farklı çözüm arayışları aranmaya başlandığı görülmektedir.

Çalışmamızın sonucu olarak, uzun yıllardır yürürlükte olan GB'nin dönemin ekonomik şartları ve konjonktürü göz önüne alınarak uyarlandığı, fakat AB'nin günümüzde daha geniş bir coğrafyaya yayıldığı, yaşanan yeni teknolojik ve siyasi gelişmeler, farklı yeni üçüncü ülkelerle yapılan STA'lar, uluslararası ticaretin çok fazla önem kazanıp gelişmesi gibi durumların göz önüne alındığı ve GB'nin yukarıda bahsedile-Türkiye'yi ekonomik olarak dezavantajlı konuma sokan eksik yönlerinin giderildiği bir revizyon ihtiyacı üzerine konsensüs sağlanmış bir gerçekliktir. Diğer taraftan GB'nin AB üyeliği yolunda bir geçiş dönemi olarak düşünülmüş bir ekonomik ortaklık olduğu gerçeğinin dikkatlerden kaçırılmaması ve asıl meselenin Türkiye'nin AB üyeliğinin olduğu da unutulmamalıdır.

KAYNAKÇA

Ağır, O., & Ağır, Ö. (2017). Avrupa Birliği ve Avrasya Ekonomik Birliği Kuruluş Süreçlerinin Karşılaştırılması. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 21(1), 103-128.

Aktaş, G., & Kaplan, Z. (2020). AB'nin Serbest Ticaret Anlaşmalarının Asimetrik Etkisi ve Türkiye. *Uluslararası Ekonomi, İşletme ve Politika Dergisi*, 4(1), 117-140.

- Alacahan, N. D., & Akarsu, Y. (2017). Avrupa Birliği Ortak Dış Ticaret Politikasının Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri. *Journal of Life Economics*, 4(1), 25-38.
- Arat, T. (1995). Avrupa Birliği ile Türkiye Arasındaki İlişkiler ve Gümrük Birliğinin Yeri. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 44(1), 587-606.
- Aslan, R. (2023). Gümrük Birliği Anlaşmasının Türkiye'ye Etkileri: Geline Aşamada Devam mı Tamam mı ? *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1322-1342.
- Ataseven, R., & Tunahan, H. (2015). Gümrük Birliği Anlaşmasının Önemli Bir Asimetrisi Olarak Karayolu Taşıma Kotaları. *Journal of Management Marketing and Logistics*, 2(2), 84-93.
- Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu. (2022). Gümrük Birliği'nin Modernleştirilmesi. www.avrupa.info.tr
- Ay, S. (2019). Türkiye'nin Avrupa Birliği Çıkması: Gümrük Birliği Anlaşması Çerçevesinde Değerlendirmeler. *TESAM Akademi Dergisi*, 6(2), 161-174.
- Cengiz, C., & Kurtbağ, Ö. (2015). Türkiye-AB Gümrük Birliğinde Yaşanan Güncel Sorunlar ve Bunlara Olası Çözüm önerileri. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 6(2), 1-33.
- Çalışkan, A. (2023). Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Üyelik Sürecinin Ekonomik Kriterler Açısından Değerlendirilmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 28(3), 350-363.
- Doğan, A., & Uzun, A. (2014). Serbest Ticaret Anlaşmalarının Türkiye'nin Dış Ticaretine Etkileri. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 15(1), 325-344.
- Dura, C., Atik, H., & Dumrul, C. (2015). *Avrupa Birliği, Gümrük Birliği ve Türkiye*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Dünya Bankası. (2014). *AB-Türkiye Gümrük Birliği Değerlendirmesi*. İstanbul. <https://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/document/eca/turkey/tr-eu-customs-union-tr.pdf>
- Erhan, Ç., & Gürbüz, A. (2013). Türkiye'nin AB İle İlişkilerinde Alternatif Model Arayışı: "Kapsamlı Ekonomik Entegrasyon Anlaşması". *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 12(1), 47-78.
- Ertürk, A. C. (2022). *Ab-türkiye Arasında Gümrük Birliği'nin Güncellenmesi: Fırsatlar Ve Sorunlar*. Global Political Trends Center (GPoT).
- Göçmen, İ. (2016). Avrupa Birliği ve Türkiye Arasındaki Gümrük Birliği'nin Güncellenmesinin Yöntemi ve Usulü: Avrupa Birliği Açısından Bir Bakış. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 15(1), 85-115.
- Gökçe, E., & Ay, İ. C. (2019). Gümrük Birliği Antlaşmasının 2005 Yılı ve Sonrası Türkiye Ödemeler Bilançosuna Etkisi. *Bulletin of Economic Theory and Analysis*, 4(2), 79-96.
- Hatıplı, M. (2011). Türkiye-AB Gümrük Birliği Antlaşması ve Antlaşmanın Türkiye Ekonomisine Etkileri. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1), 14-32
- Hobikoğlu, E. H. (2007). Gümrük Birliklerinin Ekonomik Etkileri ve Türkiye Ekonomisi: Gümrük Birliği Yansımaları. *Sosyal Bilimler Dergisi*, (1), 65-82.
- Kalaycı, C., & Küçükali, C. (2018). Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerinin Geleceği: Gümrük Birliği'nin Güncellenmesi. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 6(3), 13-23.

- Koçak, S. Y. (2009). Ankara Anlaşması'ndan Müzakerelere Avrupa Birliği Mali Yardımları. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 16(2), 133-146.
- Köse, H. (2022). Türkiye'nin AB'nin Serbest Ticaret Anlaşmalarına Uyumda Yaşadığı Sorunların ve Serbest Ticaret Anlaşması Politikası Farklılıklarının Üçüncü Ülke Pazarlarına Erişimine Etkisi. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(43), 27-49.
- Kurter, O. (2020). Avrupa ve Türkiye Arasında Yürürlükte Olan Ortak Gümrük Birliği Antlaşması Güncellenmesi Üzerine Bir Araştırma. *International Journal of Arts and Social Studies*, 3(5), 62-76.
- Kurter, O., & Balun, B. (2022). Migration and Perception of Refugees: Management of Migration from the Scale of Perceptions and Attitudes of University Students. *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*. *Journal of Abant Social Sciences*, 22(3), 1296-1312.
- Öcal, O., & Uygur, K. (2022). Ticaret Savaşlarının Avrupa Birliği Bağlamında Türkiye Ekonomisine Etkileri. O. Öcal, & V. Han içinde, *Dış Ticarete Güncel Tartışmalar Türkiye Üzerine Bir İnceleme*, ss. 55-72. Konya: Çizgi Yayınevi.
- Özdemir, Y., & Aytekin, G. K. (2016). Avrupa Birliği AB Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisine Etkileri. *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(9), 45-59.
- Özsöz, M. (2013). *İKV Değerlendirme Notu: Türkiye'nin AB Üye Ülke Vatandaşlarına Vize Politikası*. İstanbul: İktisadi Kalkınma Vakfı.
- Şahin, S. (2023). *Gümrük Birliklerinde Yaşanabilecek Engeller: Türkiye'nin AB Serbest Ticareti Kapsamında Yaşadığı Zorluklar*. Karabük Üniversitesi: Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2022). 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı (Gümrük Birliği Kararı). Girişimci ve İnsani Dış Politika: www.mfa.gov.tr
- T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı. (2022). Gümrük Birliği. AB İle İlişkiler: www.ab.gov.tr
- T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı. (2024, 10 28). *AB ile İlişkiler*. : T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı: https://www.ab.gov.tr/turkiye-ab-iliskilerinin-tarihcesi_111.html
- T.C. Ticaret Bakanlığı. (2022). Dış Ticaret İstatistikleri. <https://ticaret.gov.tr/>
- Tepeli, E., & Aydın, A. (2015). Avrupa Birliği ve Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Gelişme Trendi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(1), 29-44.
- Uysal, C. (2001). Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Tarihsel Sürecei ve Son Gelişmeler. *Akdeniz İİBF Dergisi*, 1(1), 140-153.
- Yanarışık, O. (2023). Türkiye-AB Gümrük Birliği'nin Modernizasyonu, Ticari ve Ekonomik İlişkiler. T. Köse içinde, *Türkiye - AB İlişkilerini Yeniden İşler Kılmak - Nasıl Bir Ortaklık?* (s. 109-128). İstanbul: Seta.